

І. Є. КЛИМЕНКО: СТОРІНКИ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (1917 – 1921 рр.)

Віктор ГРІНЧЕНКО (Кіровоград)

У статті висвітлюються сторінки політичної біографії І. Є. Клименка – однієї з помітних фігур “другого ешелону” влади – у перші роки радянського періоду в Україні.

In the article is lighted the pages of political biography I. Y. Klimenko – one of noticeable figures of the “second echelon” of power – in the first years of soviet period in Ukraine.

Іван Євдокимович Клименко (1891–1937) належить до числа радянських партійних і державних діячів, репресованих у 1930-х рр. і потім реабілітованих. Сьогодні його ім'я маловідоме, а свого часу, скажімо в 1920-х рр., його досить добре знали в Україні як одного з представників її політичного керівництва (наркома землеробства України, а потім другого секретаря ЦК КП(б)У).

У літературі радянських часів, спеціально присвяченій І. Є. Клименку, його біографія висвітлювалась тенденційно, відповідно до заданих ідеологічних штампів. Наголошувалися лише позитивні (в тодішньому розумінні) сторони його діяльності. Як сам зміст фактів, так і їхній аналіз не виходили за рамки дозволеного в історичній науці [1]. У роки незалежності, в умовах переосмислення історичного досвіду, автором була зроблена спроба комплексного дослідження радянської епохи в біографії І.Є. Клименка [2] та опубліковано ряд статей, у яких були подані окремі періоди й аспекти його політичної та господарської діяльності [3].

В пропонованій публікації ставимо за мету популяризувати й проаналізувати сторінки політичної діяльності І. Є. Клименка в Україні в 1917–1921 рр., які ще не стали предметом належного висвітлення. Ці роки є досить яскравими й насиченими в його біографії і репрезентативними з погляду показу складних та неоднозначних процесів становлення радянської влади в Україні.

До початку описуваного періоду І.Є. Клименко – молодий, малоосвічений (три класи), але вже досить досвідчений більшовик з п'ятирічним стажем, що пройшов школу життя. Виходець з бідної селянської сім'ї на Чернігівщині, з молодих років він працював у друкарнях Києва, де долучився до революційної діяльності. Тричі заарештовувався, був висланий до Наримського краю, здійснив утечу із заслання, два роки жив у Сибіру, а з початком Лютневої революції працював заступником голови Новомиколаївської Ради робітничих і солдатських депутатів.

У травні 1917 р. І.Є. Клименко повернувся із Сибіру до Києва й активно прилучився до роботи профспілки друкарів, де працював ще до заслання. У липні він був обраний секретарем цієї профспілки й наполегливо працював над підпорядкуванням її більшовицькому впливу. У подальшому сам Клименко згадував, що “до жовтневих днів спілка друкарів була більшовицькою” [4, 33]. У липні більшовики домоглися якісної переваги в Центральному бюро профспілок Києва і посилили свої позиції у фабрично-заводських комітетах, що презентували інтереси всіх робітників певного підприємства незалежно від їхньої належності до тієї чи іншої профспілки. У кінці

серпня переважно більшовицьким став склад центральної ради фабрично-заводських комітетів Києва, до якої увійшов і І. Є. Клименко [5]. Фабзавкоми та профспілки взяли активну участь в підготовці збройного повстання у Києві в жовтні 1917 р., спрямованого проти прибічників Тимчасового уряду.

У період кінця 1917 – початку 1918 р. Клименко був зайнятий як розв'язанням найближчих завдань у профспілці, відстоюючи економічні інтереси робітників, так й озброєнням робітничих загонів. У дні Січневого повстання 1918 р. Клименко, як він сам згадував, “був головою страйкового комітету і червоногвардійцем у Київському арсеналі і на Подолі” [4, 33].

За той нетривалий період, коли більшовики за допомогою Радянської Росії змогли захопити й утримати владу на більшій частині України, І.Є. Клименко в першій половині березня 1918 р. був членом Народного секретаріату (першого українського радянського уряду), займаючи посаду народного секретаря праці [6, 222].

Надалі Клименко перебував на нелегальній роботі, активно працюючи в харківському й особливо в одеському підпіллі, де з листопада 1918 по квітень 1919 рр. був одним з керівників нелегального обласкому КП(б)У.

У діяльності І. Є. Клименка в підпіллі був цікавий епізод, описаний надалі у мемуарній літературі [див.: 7, 8]. Йдеться про звільнення політв'язнів з одеської в'язниці. 12 грудня 1918 р., у день вступу військ Директорії в Одесу, в цирку відбулися загальні збори представників фабрик, заводів і майстерень міста, організовані есерами та меншовиками. Більшовики дізнались про них в останній момент і вирішили використати з пропагандистською метою. Клименко зумів пробратися в переповнений цирк і виступити, висунувши гасло захоплення влади Радами, та закликав до негайного звільнення політв'язнів. Робітники відгукнулися на його заклик і рушили до поліцейської дільниці, де роззброїли охорону і звільнили політв'язнів. Потім з цією ж метою рушили до міської тюрми, куди Клименко, піймавши візника, зумів добратись раніше. Там, випередивши робітників, уже зібрались близько 400 добре озброєних одеських бандитів на чолі з відомим Мишком Япончиком, які хотіли використати момент у своїх інтересах і звільнити з тюрми таких же, як вони, злочинців. Впізнавши у Клименкові більшовика, який щойно виступав на мітингу, вони хотіли виставити його своїм “делегатом”, але йому вдалося уникнути цього “почесного обов'язку” й загубитись у натовпі. Бандити висадили гранатами ворота тюрми й увірвались на її територію. Робітники з мітингу, що вже підходили до тюрми, були зустрінуті Клименком, який пояснив їм ситуацію. Група робітників зайнялася звільненням з тюрми політв'язнів, а бандити Япончика звільняли карних злочинців. У ході акції було звільнено за одними даними 800 [9, 370], за іншими – 1300 осіб [7, 237]. Описаний епізод став, на нашу думку, надалі однією з найвідоміших сторінок революційної біографії Клименка. Віддаючи належне ентузіазму одеських робітників, відзначимо й те, що ця акція внаслідок приєднання до неї кримінального елемента мала негативні наслідки для пересічних жителів міста. “Через декілька днів, – писав один із учасників підпілля, – місто відчуло на собі результати розгрому тюрми. Грабунки й нальоти набули величезних розмірів. Звільнені карні злочинці “працювали” після тюремного відпочинку” [8, 193].

Одеський підпільний обласком КП(б)У поширював свою діяльність на велику територію – Херсонську, Таврійську губернії, Бессарабію. Клименко багато їздив, підтримуючи зв'язки з підпільними організаціями на місцях, формуючи та інспектуючи партизанські загони, і, в міру наступу Червоної армії, допомагав в організації встановлення радянської влади на місцях. Зокрема, навесні 1919 р. він деякий час працював у Єлисаветграді на керівних посадах у повітовому ревкомі та виконкомі [10, 78].

Із встановленням у квітні 1919 р. радянської влади в Одесі І. Є. Клименко був обраний головою Одеського губвиконкому. Радянське будівництво в Одесі почалось у винятково складних умовах. Сам Клименко відмічав: “Ми розпочали будівництво у великому місті, наповненому контрреволюціонерами, бандитами і всілякого роду спекулянтами” [11, 72]. Складною обстановка була також і в губернії, де існували значні антибільшовицькі настрої на селі.

Робота владних структур в Одесі не обходилася без серйозних помилок і перегинів. Таким, наприклад, став “день мирного повстання”, організований 13 травня 1919 р. з метою поліпшення постачання Червоної армії і біднішого населення міста одягом і продовольством. Насправді цей захід перетворився в конфіскацію майна в широких верств населення. В інструкції було вказано, що огляд поширюється на всі без винятку квартири, і не зроблено застереження, що він не стосується робітників і червоноармійців. У місті виникла паніка. Більшість заводів припинила роботу і всі розбіглися по домівках захищати свою власність. Пристрасті наростали й властям нічого не залишалось, як припинити ревізиції, інакше окремі випадки опору могли вилитись у справжній народний бунт. На другий день губвиконком звернувся до робітників із спеціальною відозвою: “...Боляче усвідомлювати, що робітники ніби заступилися за буржуазію”. Роз’яснювалось, що “в інструкції не можна було вказати, що в робітничих кварталах обшуків не буде, бо тоді буржуазія кинулася б туди ховати награбоване і приховане нею”, говорилось про “сумне непорозуміння, яке зірвало важливу для робітників справу” [12, 197 – 198].

Очевидно, на основі саме цих подій у зведенні до членів ЦК КП(б)У за 31 травня 1919 р. про становище в Одесі була й така фраза: “Виконком діяв по-анархістському, що викликало сильне бродіння серед робітників” [13, 155]. Звичайно, у помилках виконкому була й частина особистої вини Клименка.

Навесні 1919 р. головне завдання Одеського губвиконкому, очолюваного Клименком, зводилося до мобілізації сил на фронт для придушення виступу отамана Григор’єва. За його словами, виконком у той час “перетворився на мобілізаційний відділ” [14]. Виступ Григор’єва та інші подібні виступи знаходили масову підтримку селянства, яке не сприймало комуни, продрозверстку і т. ін. Після ліквідації григор’євщини до кінця травня 1919 р. стосунки між містом і селом залишались дуже напруженими. Проведення продрозверстки викликало активну протидію з боку значної частини селянства. У цих умовах узяти хліб можна було лише силою. У червні 1919 р. на пленумі Одеської ради, виділяючи головні завдання, Клименко говорив, що “робітники повинні посилати своїх кращих представників на село за хлібом і на фронт для захисту революції” [15].

У тяжких умовах, коли Одеса сама сиділа на голодному пайку, вона направила в Петроград більше 40 вагонів продовольства. 27 червня 1919 р. надзвичайний уповноважений Петроградської ради в справах продовольства на Україні С. Стриєвський надіслав на ім’я Клименка телеграму, в якій палко дякував Одеському виконкому за братню допомогу Петрограду [16, 240].

У липні 1919 р., після захоплення військами Денікіна Харкова в Одесі був оголошений “червоний терор”. Щоб мати уявлення про тогочасні настрої, процитуємо газету “Одеський комуніст”: “На білий терор денікінців ми по всій червоній Україні відповімо жорстоким червоним терором. За одного нашого товариша, загиблого від руки денікінців, ми знесемо голови десяткам і сотням буржуїв... Ворогам немає і не буде пощади і на фронті і тут у тилу, де з ними будемо безпощадно розправлятися... Ворогів треба бити, і причому жорстоко. Ми це зробимо, революція цього вимагає від нас” [17].

Насилля і примус були складовою частиною політики “воєнного комунізму” й уявлялися тоді більшовикам не лише як тимчасова необхідність, зумовлена боротьбою

за виживання в найтяжчих умовах, але і як спосіб побудови нового суспільства. У таких умовах насилля ставало свідомою дією, знаряддям і системою влади. У цій системі в той час діяв і Клименко.

Великих зусиль і численних жертв коштувало більшовикам повстання німецьких колоністів на Одещині й Херсонщині влітку 1919 р. В жовтні 1919 р. у своєму звіті в ЦК КП(б)У Клименко доповідав, що "... на придушення німецького повстання в Одеському повіті були мобілізовані члени всіх партій аж до анархістів..." [16, 314]. Повстання придушили за півтора тижні. "Причому ліквідація, – зазначав Клименко, – була найбільш радикальною. Майно всіх тих, хто брав участь у повстанні, конфісковувалося" [16, 314].

Коли внаслідок наступу денікінських військ в Одесі склалася критична ситуація та обороняти місто стало вже неможливо, в ніч на 24 серпня 1919 р. Клименко відступив з Одеси з невеликим загonom. Віра Лапіна, майбутня дружина Клименка, яка залишилася для підпільної роботи в Одесі, згадувала, що наступного дня після зайняття міста денікінцями в газетах з'явилося повідомлення: "Сьогодні вночі під Одесою розстріляний голова Одеського губвиконкому Іван Клименко" [18]. Однак це була дезінформація денікінців. Насправді ж він зумів вибратися з міста.

Наступного місяця Клименко брав участь в одній з відомих подій громадянської війни – поході Південної групи військ під командуванням І. Е. Якіра по Правобережній Україні. Цей похід в серпні-вересні 1919 р. являв собою прорив трьох стрілецьких дивізій 12-ї армії з району Одеси в район Житомира по денікінських тилах з метою виходу з оточення. В ході прориву, ведучи безперервні бої, група пройшла більше 600 км. Її активні дії мали велике значення, оскільки не дозволили Денікіну посилити війська, що наступали на Москву за рахунок залишених в Україні гарнізонів.

17 вересня 1919 р. Житомир перейшов у руки радянських військ. Наказом реввійськради Південної групи від 18 вересня 1919 р. громадянська влада в Житомирі перейшла до ревкому, який очолив Клименко [19]. Новий орган одразу ж приступив до організації влади, зокрема, вдався до заходів адміністративного впливу щодо буржуазії, наказавши провести збір білизни й теплого одягу для червоноармійців. Іншими своїми наказами ревком зобов'язав відчинити всі крамниці, встановив сувору відповідальність за умисне підвищення цін, приховування й відмову продажу продуктів і т. ін. [20]. Ревком на чолі з Клименком діяв активно, але пропрацював лише п'ять днів. 23 вересня 1919 р. він передав владу Волинському губернському комітету робітничо-селянської оборони [21].

1 жовтня 1919 р. реввійськрада Південної групи призначила Клименка військовим комісаром 45-ї стрілецької дивізії [22, 59]. Із узяттям червоними Києва його відкликали з фронту для формування апарату Київського ревкому [4, 34].

У звільненому від денікінців у грудні 1919 р. Києві Клименко працював два місяці заступником голови ревкому, а також деякий час виконував обов'язки голови губкому КП(б)У (до обрання на цей пост Я. Гамарника). Як випливає з даних комуністичної преси, керований Клименком відділ управління губревкому активно проводив на місцях заходи з ліквідації старих органів державної влади й утвердженню радянської форми державності [23].

Свої владні повноваження губревком здійснював в атмосфері надзвичайщини. Клименко повністю підтримував звернення до надзвичайних заходів. Так постановою київської губчека було розстріляно 15 чоловік, затриманих під час облави 5 січня 1920 р. за спекуляцію грошовою валютою, продовольством та іншими речами першої необхідності. Список розстріляних опублікували. Губчека попередила громадян Києва, що в разі продовження спекуляцій винуватці будуть нещадно розстрілюватись, а їхнє майно підлягає конфіскації. Крім керівництва київської губчека, постанову підписали

голова губревкому А. Іванов та голова губпарткому І. Клименко [24]. Цей факт яскраво свідчить, що елементи жорстокого диктату й примусу були складовою у практиці діяльності органів радянської влади.

У Києві Клименко пропрацював недовго. В Одесі, звільненій від денікінців, відчувалася гостра потреба в досвідчених кадрах, які знали б специфіку місцевої обстановки. 5 березня 1920 р. на засіданні Одеського губревкому Клименко був призначений губкомісаром відділу управління [25, 26], а незабаром зайняв посаду заступника голови Одеського губвиконкому.

У першій половині 1920 р., незважаючи на складні умови громадянської війни, партійно-радянська верхівка Одеської губернії (куди входив і Клименко), під керівництвом Я. Гамарника намагалася проводити більш гнучку політику, чим до певної міри суперечила офіційному курсу, спрямованому на розширення і посилення воєнно-комуністичних методів. Багато зусиль докладалось для пожвавлення господарського життя. У певних межах уже в той час у губернії дозволявся вільний продаж хліба. Через рік, після запровадження непу, подібні заходи будуть всіляко заохочуватись, а тоді Гамарника звинувачували в партизанщині, у відступі від класової лінії, у поступках дрібній буржуазії [26, 115]. Разом з ним падала тінь на все партійне й радянське керівництво Одеси. Так, уповноважений Реввійськради А. Луначарський після свого перебування в Одеській губернії у публічному виступі в Первомайську, в харківських газетах та в заяві Сталіну звинуватив губернську організацію КП(б)У і губвиконком у відсутності пролетарської комуністичної лінії поведінки [27, 19].

Незважаючи на активне заперечення одеським керівництвом зазначених звинувачень і навіть висловлене до ЦК КП(б)У і ЦК РКП(б) прохання притягти Луначарського до партійного суду за наклеп [27, 19], партійний та радянський апарат Одеської губернії в червні 1920 р. був підпорядкований військовим установам (реввійськраді 14-ї армії). Апеляції з Одеси до керівництва України не знайшли належної відповіді. Сталін у телеграмі Раковському зазначив: “Скарги одеських так званих комуністів будуть, але вони навряд чи заслуговують на увагу, оскільки одеські комуністи поставили себе у ганебну залежність від місцевої буржуазії ...” [26, 115].

Одеський губревком, у якому Клименку доручалося керівництво роботою ряду відділів колишнього виконкому [28, 5], почав проводити більш твердий курс. Резолюція губревкому з питань організаційної роботи, прийнята 17 червня 1920 р., була насичена репресивними заходами, зокрема, намічалось вилучення лишків у буржуазії і розподіл їх серед робітників, ув’язнення “нетрудового елемента” Одеси в концентраційні табори; від всіх відділів і установ вимагалось максимально сприяти профроботі, а органам ЧК притягати до суворої відповідальності всіх винних у невиконанні цього [28, 6–8].

У застосуванні надзвичайних заходів у “продроботі” в другій половині 1920 р. Одеська губернія стала показовою. Саме там у серпні-вересні був організований перший в Україні масовий “похід на куркуля”. Один з лідерів колишньої УКП(б), член політбюро ЦК КП(б)У О. Шумський був посланий в Одесу з широкими повноваженнями. 10 липня 1920 р. він став головою губревкому. Пізніше, в листопаді 1920 р., говорячи про своє відрядження в Одесу, Шумський зазначав, що “відповідно до директив ЦК» проводив там “організований грабунок буржуазії, організовував робітників у похід на куркуля” [29, 15]. Клименко, який 13 серпня був затверджений заступником голови губревкому [30, 200], а 30 серпня після від’їзду Шумського очолив Одеський губревком [28, 45зв.], активно займався цим питанням. На село було кинуте більше ста робітничих загонів [31, 93]. “Результати проведеної кампанії чудові, – повідомлялось у зведенні для членів ЦК, – куркуль тероризований і без усякого опору віддає хлібні та земельні лишки й інвентар. Надходження хліба на зсипні пункти значно збільшилось... Лише в деяких повітах були спроби до куркульських виступів, але вони

зараз же були придушені військовими загонами” [31, 93]. Клименко персонально був уповноваженим по Одеському повіту [32, 34], і саме там кампанія пройшла найбільш успішно, на середину вересня було вже “виконано 100% продрозверстки, відібрано значну кількість зброї і широко розгорнуто діяльність комнезамів” [31, 101].

Коли через декілька місяців Клименко вже працював у Катеринославській губернії, йому знадобився “одеський досвід” “боротьби з куркулем” у кампанії з “боротьби з бандитизмом”. “Я вже персонально вів таку роботу в одній з губерній, – відмічав Клименко в лютому 1921 р. на губпартконференції в Катеринославі, – У цій роботі брали участь близько 10 тис. осіб, і селяни побачили, що радянська влада – серйозна влада, що ми прийшли з ділом, а не з агітацією” [33, 29]. Такі “діла”, які проводились властями на селі, таїли в собі великі ускладнення. Здійснюючи політичне розшарування села, яке тісно поєднувалося з виконанням продрозверстки, більшовики насамперед прагнули зміцнити свою владу й добути хліб. Враховувалася першочергова політична необхідність. Економічна ж доцільність перетворень на селі не бралася до уваги і з погляду продуктивних сил села була вкрай негативною. Одним з активних виконавців цієї розорювальної для села політики виступав і І. Є. Клименко.

У листопаді 1920 р. на V Всеукраїнській конференції КП(б)У секретар ЦК КП(б)У С. Косіор говорив, що тепер Одеська губернія стала однією з найкращих [29, 26]. Це було саме тоді, коли одеське керівництво здійснювало досить жорсткий курс. Тобто “зверху” все бачилося добре, однак надзвичайщина вже не сприймалась “знизу”. І це вплинуло на відкликання Клименка з Одеси на початку 1921 р.

Підтвердження сказаному знаходимо в матеріалах Одеської міської партконференції, що проходила в кінці січня 1921 р. На ній дехто з промовців говорив про те, що в Одесі не відчувається сильної твердої влади, процвітає спекуляція, недостатньо дієвий ревком, є деяка розслабленість у роботі в зв’язку із закінченням війни. Голова губкому КП(б)У С. Сирцов відзначив: “...потрібна тверда рука і тверда влада. ... У нас немає твердого органу. Коли ми подивимося на причини, то побачимо, що виною був той же психологічний настрій. Товариші згадають, що на губернському з’їзді довелося мати опозицію щодо кандидатури тов. Клименка. Водники ультимативно ставили питання, щоб тов. Клименка більше не було. І він залишатись вже не міг. Йому ставили у вину цю тверду руку. І нехай тов. Кремлянський та інші нарікають на себе, що вони видвинули таку людину, яка цю тактику проводила” [34, 48 зв.]. До процитованого додамо, що Кремлянський очолював профспілку водників (працівників флоту), а слово «видвинули» Сирцов ужив, очевидно, у значенні “виштовхнули”, “усунули”. Тобто керівництво впливової в Одесі профспілки (і не лише воно) фактично висловило несприйняття стилю керівництва Клименка, і той змушений був піти зі своєї посади.

28 січня 1921 р. І. Є. Клименко став головою Катеринославського губревкому [35, 28], а 19 лютого був обраний головою губвиконкому [35, 1]. У цей час в Україні знову з усією гостротою постало питання про боротьбу з бандитизмом. Радянське керівництво України розглядало селянський повстанський рух як політичний бандитизм. Особливо гостро стояло це питання на Катеринославщині. На губернському з’їзді Рад у лютому 1921 р. “внутрішній куркульсько-бандитський фронт” був оголошений “фронтом такої ж державної важливості, як і колишні фронти боротьби з Врангелем і польською шляхтою” [36]. У березні 1921 р. губернська конференція прийняла постанову про мобілізацію 1000 кращих катеринославських робітників для “роботи на селі”, хоча стосовно методів проведення кампанії висловлювались різні думки. Меншовики погоджувалися з тим, що необхідно покінчити з бандитизмом, але пропонували також і з’ясувати причини, які породжують вороже ставлення селян до радянської влади. Вони заявляли, що готові дати не 1000, а 3000 осіб, якщо вони підуть для того, щоб допомогти селянину, і жодного, якщо вони направляються туди для виконання продрозверстки та

іншої роботи, що сіє розбрат і ворожнечу [37]. Однак цих нечисленних опонентів Клименко назвав “такими ж ідеологами куркульського руху, як і всякі батьки» [37]. 8 березня 1921 р. наказом Катеринославського губвиконкому вся територія губернії оголошувалася на воєнному становищі. Проведення кампанії з боротьби з бандитизмом покладалося на губвійськнараду (під головуванням Клименка) [38]. В наказі цього органу від 25 березня 1921 р. відповідальність за бандитські дії на даній території покладалася на місцеве населення під круговою порукою куркульських верств. Для забезпечення видачі винних, що підлягали суду ревтрибуналу, дозволялося брати заручників з “куркульського елемента” і в разі не видачі розстрілювати з конфіскацією майна [39].

Боротьба з бандитизмом тісно поєднувалася з проведенням продрозверстки, однак саме навесні 1921 р. центральним керівництвом був намічений перехід до нової економічної політики, одним з найважливіших положень якої була заміна продрозверстки продподатком. Незважаючи на половинчатість та обмеженість, ліквідація продрозверстки відіграла позитивну роль у ліквідації селянського “бандитизму”. 17 травня, доповідаючи по прямому зв’язку Фрунзе і Раковському про стан бандитизму на території губернії, Клименко зазначав, що “ставлення населення до банд... більшою чи меншою мірою вороже, що слід приписати амністії, змінам економічної політики і масовій роботі на селі” [40, 5]. 30 червня 1921 р. Катеринославський губвиконком оголосив, що кампанія з боротьби з бандитизмом і з організації радянської влади на селі в основному закінчена. З 1 липня в губернії відмінявся воєнний стан [41, 140].

1921 року Катеринославська губернія, як і в цілому Україна, постраждала від посухи. Відсутність через неврожай товарної продукції у більшості селянських господарств, нереальні плани продподатку зумовили повернення до старих методів хлібозаготівель. Збір продподатку фактично здійснювався “воєнно-комуністичними” засобами, які були характерні для продрозверстки. 12 серпня в статті “Продподаток і Радянська влада” Клименко наголошував: “Виконання продподатку є екзаменом цінності для всього радянського апарату, мірилом цінності сільських виконкомів та окремих працівників” [42]. Про методи роботи свідчить наприклад те, що на час продподаткової кампанії практикувалися виїзні сесії ревтрибуналу [43, 8]. Однак і збереження методів, типових для продрозверстки, не забезпечувало в голодній Україні виконання нереальних планів хлібозаготівель.

У серпні 1921 р. Клименко очолив у себе в губернії комісію допомоги тим, хто голодував [35, 63], але через два місяці на пленумі губкому змушений був констатувати, що робота почалася неорганізовано і великих результатів не дала. Він наголошував, що необхідно надавати допомогу не тільки тим, хто голодує на Поволжі, але й місцевостям Катеринославщини, які дуже постраждали від неврожаю [44]. Для голодної Катеринославської губернії у грудні 1921 р. продподаток був зменшений [43, 81].

Крім великих труднощів на селі, більшовицькому керівництву довелося зіткнутися з великими ускладненнями і в місті. Тяжке становище, що склалося в пролетарських центрах України із забезпеченням продовольством, було характерним і для Катеринослава. У травні – червні 1921 р. воно стало особливо складним. Продрозверстка припинилась, а збір продподатку ще не починався. Ситуація стала вибухонебезпечною і невдовзі вилилась у відкритий конфлікт. 26 травня – 1 червня у Катеринославі відбувся страйк робітників паровозних майстерень, частково підтриманий робітниками Брянського й Трубноного заводів. Масштаби страйку, самосуд над кількома представниками влади й характер вимог (не лише економічних, а й політичних – “вільні Ради”) викликали у властей асоціації з Кронштадтом. Виступ був придушений силою.

Клименко брав у цих подіях активну участь (він намагався умовити обурених робітників, але не зміг) [детальніше про всі ці події див.: 45].

До кінця 1921 р. працював Клименко в Катеринославі. Незабаром він був звідти відкликаний і виконував окремі доручення ЦК КП(б)У, а у квітні 1922 р. був призначений наркомом землеробства України. Роки його діяльності на цій та інших посадах можуть бути предметом окремої публікації.

Описаний період політичної діяльності І. Є. Клименка характеризує його як активного представника більшовицької номенклатури, яка відзначалася неабиякою працездатністю, наполегливістю в досягненні мети і, виконуючи директиви партії, не зупинялася перед крайніми заходами там, де це від неї вимагалось. Умови надзвичайності, характерні для революційних часів, громадянської війни й перших післявоєнних років, зумовлювали зміст і методи діяльності Клименка. Уважаємо, що не слід убачати в ній прояв лише “руйнівного” начала, тільки негативні аспекти. Зокрема, потрібно розрізнити проведення на практиці неправильної, згубної політики, вираженої в комуністичних програмах, і повсякденну напружену роботу із забезпечення в найтяжчих умовах громадянської війни й післявоєнної розрухи життєдіяльності губерній, у керівництві яких він перебував. У цей час І. Є. Клименко ще не входив у число перших політичних осіб в Україні, проте став досить помітною фігурою у складі «другого ешелону» влади.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лапіна В. М. Иван Євдокимович Клименко // Борці за Жовтень. Вип. III. Діячі революційного руху на Одещині. – Одеса, 1957. – С. 65–69; Случевська С. А. Полум’яний більшовик І. Є. Клименко // Укр. іст. журн. – 1962. – № 4. – С. 152–153; Дейнега О. І. Иван Клименко. – Одеса, 1968. – 127 с.; Голубова Г. Г. Один з керівників КП(б)У (до 80-річчя від дня народження І. Є. Клименка) // Укр. іст. журн. – 1971. – № 9. – С. 113–114; Клименко М. М. Документальні джерела про революційну діяльність І. Є. Клименка // Архіви України. – 1984. – № 3. – С. 57–60 та ін.
2. Політична і господарська діяльність І. Є. Клименка (1917–1937 рр.) / Дис... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 1993. – 227 с.
3. Деятельность И. Е. Клименко на Украине в 1922–1924 гг. // Современная публицистика и историко-партийная наука Сб. науч. трудов. – Дн-к, 1991. – С. 146–153; К вопросу о «беспринципной групповщине» в Сибирской парторганизации в 1930 году // Актуальные вопросы политической истории России и Украины. Сб. науч. трудов. – Дн-к, 1992. – С. 149–158; Маловідомі сторінки біографії І.Є. Клименка // Наукові записки. – Вип. 10. – Серія: Історичні науки. – Кіровоград, 2007. – С. 70–76 та ін.
4. ЦДАГОУ (Центральний державний архів громадських об’єднань України). – Ф. 39. – Оп. 4. – Од.зб. 87.
5. Голос социал-демократа (Киев). – 1917. – 27 авг.
6. Эрде Д. Революция на Украине. (От керенщины до немецкой оккупации). – Х., 1927. – 279 с.
7. Фельдман О. Визволення в’язнів з Одеської в’язниці // Літопис революції. – 1928. – № 3. – С. 229–237.
8. Анулов Ф. Союзный десант на Украине // Летопись революции. – 1923. – № 5. – С. 186–193.
9. ДАОО (Державний архів Одеської області). – Ф. 2. – Оп. 1. – Од.зб. 355.
10. Годы борьбы. 1917–1927. Сб. воспоминаний и материалов по истории революционного движения на Зиновьевщине. – Зиновьевск, 1927.
11. ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Од.зб. 163.
12. Мельгунов С. П. Красный террор в России. 1918–1923. – Симферополь, 1991. – 256 с.
13. РЦЗВДНІ (Російський центр зберігання і вивчення документів новітньої історії). – Ф. 17. – Оп. 6. – Од.зб. 369.
14. Одесский коммунист. – 1919. – 13 июля.
15. Одесский коммунист. – 1919. – 24 июня.

16. В огне гражданской войны. Сб. докум. и материалов / Из истории борьбы трудящихся Одесщины против объединенных сил внутренней и внешней контрреволюции в период гражданской войны и иностранной военной интервенции (1918 – ноябрь 1920). – Одесса, 1962.
17. Одесский коммунист. – 1919. – 15 июля.
18. Вечерняя Одесса. – 1974. – 6 нояб.
19. Известия Житомирского революционного комитета. – 1919. – 19 сент.
20. Известия Житомирского революционного комитета. – 1919. – 20 сент.
21. Известия Житомирского революционного комитета. – 1919. – 23 сент.
22. ЦДАРА (Центральний державний архів Радянської армії, м. Москва). – Ф. 1421. – Оп. 2. – Од.зб. 387.
23. Коммунист (Киев). – 1920. – 23 янв.
24. Більшовик (Київ). – 1920. – 7 січня.
25. ДАОО. – Ф. Р-2106. – Оп. 1. – Од.зб. 105.
26. Горлов В. М. Я. Б. Гамарник на Україні // Укр. іст. журн. – 1989. – № 6. – С. 110-117.
27. ДАОО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Од.зб. 4.
28. ДАОО. – Ф. Р-2106. – Оп. 1. – Од.зб. 37.
29. Бюлетень V Всеукраїнської конференції КП(б)У. № 3. – Харків, 1920.
30. ДАОО. – Ф. Р-2106. – Оп. 1. – Од.зб. 9.
31. РЦЗВДНІ. – Ф. 17. – Оп. 12. – Од.зб. 689.
32. ДАОО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Од.зб. 7.
33. ДА ДнО (Державний архів Дніпропетровської області). – Ф. 1. – Оп. 1. – Од.зб. 196.
34. ДАОО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Од.зб. 188.
35. ДА ДнО. – Ф. I. – Оп. 1. – Од.зб. 453.
36. К труду (Екатеринослав). – 1921. – 5 фев.
37. К труду (Екатеринослав). – 1921. – 8 марта.
38. К труду (Екатеринослав). – 1921. – 9 марта.
39. К труду (Екатеринослав). – 1921. – 25 марта.
40. ДА ДнО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Од.зб. 278.
41. Советское строительство на Екатеринославщине. – 1921. – № 1–2. – С. 140.
42. К труду (Екатеринослав). – 1921. – 12 авг.
43. ДА ДнО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Од.зб. 454.
44. К труду (Екатеринослав). – 1921. – 16 окт.
45. “Маленький Кронштадт”. События 1921 года в Екатеринославе // Политические партии и движения Украины XIX–XX вв. Сб. науч. трудов. – Днепропетровск, 1993. – С. 109 – 119.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Грінченко Віктор Григорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: історична персоналістика; проблеми політичної історії України перших десятиліть радянського періоду.